

В.Ф.Солдатенко*

ДОКУМЕНТИ ЦК РКП(б) 1920 р. ПРО В.ВИННИЧЕНКА

В опублікованих документах і супровідному коментарі-розвідці йдеться про предметне з'ясування позиції ЦК РКП(б) щодо спроби повернення Володимира Винниченка в Україну, вступу до КП(б)У й призначення його на відповідальні державні посади в УСРР. З'ясовується співвідношення між особистісною мотивацією непростих рішень і кроків відомого політика, пошуком керівництвом ЦК КП(б)У, зокрема Х.Раковським і Д.Мануїльським, варіантів можливого використання різнобічних талантів В.Винниченка на користь нації, України й реакцією на них В.Леніна, політбюро ЦК РКП(б). Робиться загальний висновок про нігілістичне ставлення ЦК РКП(б) до національних аспектів розвитку УСРР і відсутність необхідних важелів для проведення власного курсу в керівництві КП(б)У, що унеможливило досягнення позитивного результату та стало причиною від'їзду В.Винниченка на еміграцію.

1

Витяг

із протоколу №17 засідання політичного бюро ЦК від 1 червня 1920 р.

Присутствовали: Ленин, Троцкий, Зиновьев, Каменев, Бухарин, Крестинский, Радек, Владимирский.

С л у ш а л и:

1. Украинские вопросы:
- в) о Винниченко.

П о с т а н о в и л и:

1. в) Принять предложение, т.Винниченко о вступлении в нашу партию, поручив т.Каменеву сообщить о предстоящей ему серьезной работе на Украине с тем, чтобы он предварительно направился с т.Зиновьевым в Петроград, а затем вместе с ним же в ближайшем будущем на Украину.

Российский государственный архив социально-политической истории (РГАСПИ). – Ф. 17. – Оп. 3. – Ед. хр. 85. – Л.1, 3.

2

Витяг

із протоколу засідання політичного бюро ЦК від 8 червня 1920 р.

Присутствовали: т.т. Ленин, Троцкий, Калинин, Томский, Крестинский, Каменев, Радек, Преображенский, Владимирский Ходоровский, Султан-Галиев, Саид-Галиев.

С л у ш а л и:

33. О Винниченко.

П о с т а н о в и л и:

33. а) Поручить т.Троцкому переговорить с т.т. Зиновьевым и Сталиным относительно возможного и скорого использования Винниченко на Украине.

б) Подтвердить решение политбюро об обязательной поездке т.Зиновьева на Украину, с поручением ускорить ее.

РГАСПИ. – Ф. 17. – Оп. 3. – Ед. хр. 86. – Л.1, 6.

---

*Солдатенко Валерій Федорович – д-р іст. наук, завідувач відділу етноісторичних досліджень Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України.

3

Витяг

із протоколу №20 засідання політичного бюро ЦК від 15 червня 1920 р.

Присутствовали: т.т.Ленин, Троцкий, Калинин, Крестинский, Зиновьев, Бухарин, Радек, Каменев.

С л у ш а л и:

8. О Винниченко.

П о с т а н о в и л и:

8. По поводу предложенных назначений Винниченко политбюро считает наименее уместным пост наркомпроса УССР, но окончательное решение откладывает до получения заключения от тт.Раковского, Зиновьева и Сталина.

РГАСПИ. – Ф. 17. – Оп. 3. – Ед. хр. 88. – Л. 1, 2, 4.

4

Протокол №(33) 5

заседания пленума Центрального комитета РКП от 5/VIII-1920 г.

Присутствовали: Ленин, Троцкий, Серебряков, Бухарин, Артем, Томский, Радек, Рудзутак, Зиновьев, Крестинский, Калинин, Андреев, Преображенский, Рыков, Чичерин, Карахан

С л у ш а л и:

18. – Просьбу Винниченко командировать его за границу.

П о с т а н о в и л и:

18. – Передать на разрешение оргбюро.

РГАСПИ. – Ф. 17. – Оп. 2. – Ед. хр. 33. – Л.1, 2.

5

Виписка

з протоколу №36 засідання політичного бюро ЦК від 13 серпня 1920 р.

Присутствовали: Ленин, Троцкий, Крестинский, Томский, Преображенский, Финн, Ударов, Зоф.

С л у ш а л и:

5. Просьбу т.Винниченко разрешить ему выезд за границу.

П о с т а н о в и л и:

5. Предложить Наркоминделу выпустить за границу тов.Винниченко.

РГАСПИ. – Ф. 17. – Оп. 3. – Ед. хр. 102. – Л.1.

6

Виписка

з протоколу №41 засідання політичного бюро ЦК РКП(б) від 6.IX.1920 р.

Присутствовали: Ленин, Троцкий, Калинин, Сталин, Крестинский, Рыков.

С л у ш а л и:

25. Телеграмму тов. Раковского о т.Винниченко.

П о с т а н о в и л и:

25. Принять следующую резолюцию.

Политбюро констатирует изменчивость настроения т.Винниченко, и поэтому Политбюро, не возражая против его немедленного принятия в партию, предлагает не давать никакого поста, испытать его сначала на деловой работе.

РГАСПИ. – Ф. 17. – Оп. 3. – Ед. хр. 107. – Л.1, 5.

7

Витяг

із протоколу №49 засідання політичного бюро ЦК від 9 жовтня 1920 р.

Присутствовали: тт.Ленин, Сталин, Каменев, Крестинский, Бухарин, Преображенский, Радек, Покровский, Лебедев-Полянский, Питкенс, Курский и Цюрупа.

С л у ш а л и:

6. Заявление Винниченко.

П о с т а н о в и л и:

6. Опубликовать в «Правде».

РГАСПИ. – Ф. 17. – Оп. 3. – Ед. хр. 113. – Л.1.

Видрукувані вище документи торкаються важливого епізоду в житті одного з найвідоміших громадсько-політичних діячів України ХХ ст. В.Винниченка. До обставин спроби його повернення на Батьківщину в 1920 р., переговорів з вищим партійно-радянським керівництвом, вступу до КП(б)У історики зверталися неодноразово¹, кожного разу додаючи нові деталі, важливі подробиці із загалом непростих, суперечливих суспільних процесів.

Кінцевий результат усієї акції виявився цілковито залежним від позиції політбюро ЦК РКП(б). І хоча принципи взаємин між директивними інстанціями партії та її регіональними осередками ніколи і ні для кого не були секретом, а сутність переговорного діалогу, ролі його суб'єктів багато де в чому на сьогодні з'ясовані, оригінали рішень політбюро ЦК РКП(б) тим не менше раніше не публікувалися.

Між тим, вони проливають додаткове світло на надзвичайно істотні й цікаві факти не лише політичної біографії В.Винниченка, а й на характерні, показові аспекти функціонування Компартії України в 1920 р., на складні моменти всього тогочасного життя.

Залишивши в лютому 1919 р. головування в Директорії УНР, В.Винниченко на еміграції болісно переживав трагедію нації, що в черговий раз потрапила у кривавий вир громадянської війни. Він вважав дедалі нагальнішими кроки назустріч настроям і пориванням народних мас, що вкотре виказували значно більше симпатії більшовикам, радянській владі. Із початком революції в Угорщині український політик запропонував свої дипломатичні послуги для встановлення міждержавних контактів і створення своєрідного "радянського ланцюга", який би поєднав Радянську Росію, Радянську Україну і Радянську Угорщину, а надалі, можливо, продовжився й на захід Європи.

Результатом глибокого, часто безжально-чесного, принципового осмислення трьох революційних років в Україні став відомий тритомник "Відродження нації", написаний за другу половину 1919 р. Водночас це й критична оцінка власних дій, поведінки самого В.Винниченка, що практично постійно знаходився на самому гребені суспільного життя й далеко не завжди знаходив бездоганні рішення, здійснював достатньо виважені, виправдані кроки.

Неповторно талановитий, по-справжньому глибокий і всебічний аналіз тогочасних процесів привів автора історико-філософського трактату до переконливих висновків: політика національних урядів здебільшого не відповідає сподіванням і інтересам переважаючої маси народу України. Останній зовсім не випадково пішов за більшовиками, підтримав радянську владу. Отже досвідом доведено – історична правда, життєва правда, – за останніми. І хоча в праці не бракує різких, критичних, надзвичайно гострих зауважень і висловлювань на адресу РКП(б), РСФРР, КП(б)У, УСРР, негативних оцінок і навіть засудження їх національної політики, симпатії автора-мислителя набувають дедалі визначеніших обрисів.

Схиляння В.Винниченка до комуністичної ідеології, радянської практики не було лише результатом індивідуальної еволюції видатної особистості. Воно уособило масштабні трансформації, що відбувалися в українському політикумі в цілому. Пік популярності і реальний вплив УПСР і УСДРП на 1920 р. залишилися в минулому, а самі партії потрапили в смугу затяжної всеохоплюючої кризи. З УПСР і УСДРП виділились достатньо чисельні ліві течії боротьбистів і незалежників, створивши самостійні партії з цілком визначеними комуністичними орієнтаціями – Українську комуністичну партію (боротьбистів) і Українську комуністичну партію, що вступили у співпрацю з Компартією (більшовиків) України, делегували своїх представників до уряду УСРР, владних органів у центрі і на місцях, зміцнюючи тим самим потенціал і позиції радянського ладу в Україні. Принципового значення набула самоліквідація у березні 1920 р. УКП(б) і рішення про вступ її членів до КП(б)У – віднаходився непростий шлях консолідації найради-

кальніших елементів, що брали на себе історичну відповідальність за долю, майбутнє нації.

У колізіях, пережитих В.Винниченком 1920 р., із надзвичайною рельєфністю втілилися означені, дуже складні, не позбавлені внутрішньої суперечливості тенденції. Відтак відразу варто відмежуватися від тих, хто вбачає у поведінці В.Винниченка чи то вияви малозрозумілого, часом епатуючого дивацтва, чи то дрібного політиканства з кон'юктурною підтасовкою до запрограмованої мети надважливих моментів, що, буцімто, і виявилось в необ'єктивній оцінці співвідношення між національно-визвольною і соціальною революціями, кваліфікації ключових історичних подій, часом несподіваних, непривабливих характеристиках особистісних рис і поведінки багатьох громадсько-політичних діячів тощо.

Є вагомі підстави стверджувати, що не бажання будь-що повернутися в радянську Україну зумовили відомі акценти у "Відродженні нації", а, навпаки, науковий аналіз минулого і поточного досвіду стали відповідними ідейно-сутнісними аргументами, які істотно вплинули на прийняття наступних політичних кроків². Тут слід обов'язково зазначити, що самого В.Винниченка відзначали непересічні моральні риси. Сформулювавши ще в пору юності категоричний імператив – "чесність із собою" – великий українець з гідністю проніс його через усе своє нелегке життя і з однаковою мірою строгої, навіть вимогливої об'єктивності судив і себе, й інших. Це переконливо підтверджують його інтимні щоденникові записи, які він вів упродовж 40 років. Порівняння написаного лише для власного вжитку з розрахованим на широкий загал завжди суголосні, відверті, щирі, позбавлені кон'юктурних нашарувань і будь-якого, особливо примітивно-корисливого, угодовського розрахунку.

Урешті не можна пройти й повз детермінанти інших особливостей духовного, психологічного складу, характеру, вдачі Володимира Винниченка. Неймовірно обдарована особистість, надзвичайно вразлива й чутлива до чужого горя, будь-якої несправедливості, наруги, завжди відкрита до істинного співпереживання, він завжди залишався плоттю від плоті народного організму. Не раз після прикрих невдач і дошкульних поразок, ганебних провалів у політиці він намагався самоізолюватися від суспільного життя, з головою зануритись лише в художню творчість, де мав справді велетенські, просто такі задрісні здобутки. Однак не міг навіть короткого терміну насолоджуватись "чистим мистецтвом", радістю творення прекрасного, бути щасливим. Бо він завжди усвідомлював, відчував, що поряд, або деінде серед його співвітчизників стільки бідувань і всілякого лиха, чорних проявів зла, що не міг залишатись осторонь. Йому здавалось, що він не лише може, а й зобов'язаний допомогти знайти шлях до кардинальної зміни життя, що він знає, як для цього треба діяти. Навіть подумки він не допускав, що торування дороги у світле майбутнє, творення нового, прогресивного суспільного устрою, до справжнього розвою рідної нації може статися без його щонайдіяльнішої участі.

А відтак і перебування на еміграції В.Винниченко вважав вимушеною, однак неодмінно скороминущою паузою, прелюдією до нового етапу активної боротьби на користь народу, разом з народом заради торжества національної ідеї, соціального прогресу.

Ще у вересні 1919 р. В.Винниченко вийшов із УСДРП і створив у Відні Закардонну групу українських комуністів. До її складу ввійшли активні учасники Української революції: В.Левинський, Г.Паламар, М.Галаган, В.Мазуренко, Ю.Тищенко, Ю.Гасенко, П.Чикаленко, М.Шраг, М.Чечель та ін. Близькими до винниченківської були й комуністичні організації, що паралельно й дещо пізніше оформилися в Берліні, Празі, Будапешті, інших центрах Європи й США.

Велике натхнення викликав у душі В.Винниченка, його колег ленінський "Лист до робітників і селян України з приводу перемог над Денікіним" і резолю-

ція VIII конференції РКП(б) "Про радянську владу на Україні" (грудень 1919 р.). Вони розцінили їх як щире прагнення Комуністичної партії справедливо, з урахуванням давніх прагнень українського народу вирішити національне питання в Україні. Ці документи уважно вивчалися Закордонною групою українських комуністів і переважна більшість її членів під впливом В.Винниченка зорієнтувала свою діяльність на активну співпрацю із КП(б)У і створюваною в Україні в той час Українською комуністичною партією³.

Дедалі стверджуючись на думці, що на відстані, з-за кордону, ефективно впливати на перебіг подій неможливо, В.Винниченко з дозволу спільної конференції Закордонної групи УКП і Закордонної організації УПСР (25 лютого 1920 р.) офіційно звернувся до радянської влади з проханням надати можливість повернутися в Україну.

Чекаючи на розв'язання питання, український патріот намагається, як може, зашкодити оформленню всіляко підтримуваного Англією, Францією і США альянсу (союзу) Ю.Пілуцького й С.Петлюри, направляє керівникам ЦК КП(б)У Д.Мануїльському, В.Затонському, а також лідерам ЦК УКП низку листів з конкретними пропозиціями протидії можливим трагічним варіантам розвитку подій⁴.

Тим часом прохання В.Винниченка розглядалося на найвищому рівні. 4 травня 1920 р. голова РНК В.Ленін передав прямим дротом до Києва телеграму члену оргбюро ЦК КП(б)У і голові Галицького організаційного комітету КП(б)У Ф.Кону (копія Х.Раковському в Харків): "Щодо Винниченка в принципі згодні. Порозумійтеся з Раковським про деталі"⁵. Слід додати, що в примітках до зібрання ленінських творів зазначено: "В рукопису телеграми слово "деталі" закреслено рукою невідомого і написано "форму залучення Винниченка до урядової діяльності"⁶. Останнє уточнення, по-перше, гадається, не могло бути довільно зроблено будь-ким без узгодження із самим В.Леніним і, по-друге, у ньому чітко йдеться про ранг діяльності – "урядова".

24 травня Володимир і Розалія Винниченки з дипломатичними паспортами на імена Йозефа та Наталії Симонів перетнули радянський кордон і прибули до Москви.

Однак уже перші контакти з К.Радеком (член ЦК РКП(б), секретар Комінтерну), Х.Раковським (член політбюро ЦК КП(б)У, голова РНК УСРР, член ЦВК і ВУЦВК), Г.Чичеріним (нарком закордонних справ РСФРР), відповідальними працівниками наркомату закордонних справ РСФРР В.Винниченко розцінив як образливе для себе зондування його поглядів, як сумніви щодо щирості його намірів зробити внесок у революційну справу, будівництво радянської України. Тому В.Леніну було направлено паралельно відразу два листи. Першого – від С.Мазуренка – однопартійця й людини, що чимало клопоталася про приїзд відомого українського громадсько-політичного діяча до Москви. У ньому йшлося про бажання В.Винниченка вступити до партії більшовиків. Другий написав сам український комуніст. У ньому було викладено його бачення (платформу) оптимізації стосунків між радянськими республіками – Україною й Росією. Відстоюючи варіант по суті конфедеративних відносин між УСРР і РСФРР ("справжньою федерацією") і висловлюючи сумніви щодо можливості реалізувати відповідну модель через невіру в те, що він одержить необхідні для цього реальні важелі – політичні повноваження – В.Винниченко заявив про небажання їхати до Харкова й намір повернутись за кордон⁷.

Незважаючи на те, що В.Ленін не дав письмової відповіді на згадані листи, контакти В.Винниченка з провідними діячами РКП(б), – членами політбюро ЦК Л.Каменевим, Л.Троцьким, а також Г.Чичеріним були продовжені, і загальна атмосфера на них дещо пом'якшала. Зокрема, Л.Каменев запропонував підготувати у письмовому вигляді доповідну записку з викладом поглядів групи, яку представляв В.Винниченко, "на чергові завдання політики в Україні"⁸.

А Г.Чичерін 29 травня 1920 р. направив голові РНК України Г.Раковському телеграму, де повідомляв: "Днями до Вас виїздить Винниченко, який перебуває тут. Члени політбюро знаходять допустимим ввести його до Раднаркому України як наркомоса і застгограднаркома"⁹.

Гадається, варто звернути увагу на те, що Г.Чичерін посилається не на рішення політбюро, а лише на думку членів політбюро (невідомо яких – В.С.), що істотно знижувало вагомість висловленого дипломатичною мовою варіанта ("знаходять допустимим") використання В.Винниченка на урядовій роботі. Те, що рекомендації Г.Чичеріна мали більше приватний характер, підтверджується і наступним.

Отримавши в Харкові телеграму з Москви 30 травня, уже наступного дня питання про В.Винниченка було розглянуто на засіданні політбюро ЦК КП(б)У. Було ухвалено запропонувати ЦК РКП(б) призначити Володимира Кириловича "нашим послом закордоном, тов. Раковському переговорити з Москвою"¹⁰. Тобто Х.Раковський і його колеги по політбюро ЦК КП(б)У досить точно зрозуміли приватний характер порад Г.Чичеріна й тонко, без загрози бути звинуваченими в порушенні партійної дисципліни, зіграли "на пониження" одержаних рекомендацій.

Звісно, це було далеко не те, на що розраховував В.Винниченко, і офіційна Москва, одержавши інформацію з Харкова, змушена була "тягнути час", не надто кваплячись знайти прийнятний вихід. Зокрема, політбюро ЦК РКП(б) за участю В.Леніна двічі обговорювало питання про вступ українського діяча до більшовицької партії (1 червня – документ №1) і про можливість використання його на роботі в Україні (8 червня – документ №2).

Про самі факти розгляду згаданих питань було відомо давно¹¹. А ось зміст ухвалених рішень залишався достеменно невідомим навіть для фахівців, хоча про них добре знав В.Винниченко й у щоденнику зафіксував свою реакцію.

Нічого конкретного, крім позитивного сприйняття бажання В.Винниченка стати членом РКП(б) у зазначених вище ухвалах немає. Тому український політик не розумів, для чого потрібні своєрідні "оглядини" – поїздка до Петрограда – для "представлення" революційній столиці, що офіційно пояснювалося необхідністю його ознайомлення з роботою державного апарату. Зрозумілішими стають і доручення Л.Троцькому, Г.Зинов'єву (кандидат у члени політбюро ЦК РКП(б), голова виконкому Комінтерну, голова Петроградської ради) і Й.Сталіну (член політбюро і оргбюро ЦК РКП(б), нарком у справах національностей РСФРР) – після відмови В.Винниченка "представлятися" в революційній столиці активізувався пошук прийняттого рішення.

Тим часом В.Винниченко саме завершив написання записки, про що його просив Л.Каменєв, і 9 червня передав її (на 15 рукописних сторінках) до ЦК РКП(б). Він дедалі конкретизував програму першочергових заходів, що їх слід було реалізувати в Україні у разі взаємопогодження на його роботу в Україні:

- опублікувати від імені російського й українського радянських урядів спростування вигадок контрреволюційної української, польської, єврейської преси про обмеженість і навіть фіктивність української робітничо-селянської державності;
- видати постанови відповідних органів про діяльність в Україні Раднаркому в такій же кількості комісаріатів, що й у Росії;
- усунути таке "ненормальне" становище, коли комісаріати РСФРР зносяться з губернськими та іншими установами в Україні, оминаючи відповідні комісаріати УСРР;
- для найдоцільнішого й успішного використання економічних ресурсів України в інтересах революції залучити до активної допомоги та ініціативи місцеві сили, що може бути досягнуте найкраще встановленням певного господарського плану;
- якомога скоріше повинна приступити до роботи створена комісія по виробленню федеральної конституції;

– оскільки нинішній керівний центр України, за деякими даними, не відповідає завданням моменту, що висувуються, "то необхідно поповнити персональний склад його 3–4 партійними членами, відомими своїм щирим і твердим ставленням до принципу федерації"; до числа осіб, які мали доповнити склад політбюро ЦК КП(б)У, мав обов'язково ввійти В.Винниченко;

– керуватися принципом, за яким "революція на Україні, як і в будь-якій іншій країні, повинна опиратись на місцеві комуністичні сили", навіть добре підготовленими, надійними і перевіреними, але не місцевими, мало знайомими з місцевими умовами кадрами "неможливо створити міцну радянську владу". У зв'язку з цим "необхідно твердо і ясно встановити, що жоден партійний або радянський працівник не може бути відкликаний з України або направлений до неї без відома і згоди керівного Українського партійного центру – ЦК..."; потрібне першочергове залучення корисних, перевірених українських партійних і радянських працівників, відкликаних з України, або тих, що працювали за її межами¹².

Сформульовані положення в записці ретельно обґрунтовувалися, хоча поряд висловлювалися і застереги, чи можна їх буде реалізувати і чи одержить відповідні прерогативи для цього автор накресленого проекту.

Із запискою В.Винниченка ознайомився В.Ленін¹³, однак, як і до того, нічого не відповів. Невідомо, чи розглядався спеціально документ іншими членами ЦК РКП(б), чи виносили його на засідання керівного партійного органу, однак Л.Каменев, Г.Зинов'єв, Л.Троцький знали його зміст і в розмовах запевняли В.Винниченка у принциповій згоді з його спрямуванням¹⁴.

Однак на засіданні політбюро ЦК РКП(б) 15 червня (документ №3) була не лише відкинута пропозиція ЦК КП(б)У, а й рішуче спростована по суті приватна думка – рекомендація Г.Чичеріна. Мотиви тут достатньо прозорі. Прерогативи наркома освіти були в той час дуже широкими й віддавати низку ідеологічно надважливих позицій суспільства (початкова, середня, спеціальна, вища освіта, наукові установи, видавнича й бібліотечна справа, періодична преса, література, усі галузі мистецтва з кіно включно й т. ін.) під контроль особистості, щодо світоглядних позицій і орієнтацій якої могли виникнути (хай і з часом) сумніви, ЦК РКП(б) уважав необачним, і навіть небезпечним.

Звертає на себе увагу й те, що вже втретє впродовж короткого часу в рішеннях політбюро ЦК РКП(б) щодо В.Винниченка фігурує прізвище Г.Зинов'єва, якому постійно доручається здійснити поїздку в Україну. Розрахунок був також досить прозорим: протиставити можливим націоналістичним "збоченням", "рецидивам" В.Винниченка принципово-інтернаціоналістську позицію одного із загально-визнаних ще з початку імперіалістичної війни борця за міжнародну пролетарську солідарність, керівника Комінтерну.

Однак аргументи для прийняття остаточного рішення про від'їзд до Харкова В.Винниченко віднайшов і після спілкування з деякими діячами УКП, що приїжджали до Москви і переконували свого колегу по революційній боротьбі у наростанні українізаторських зусиль уряду УСРР. Однак візит на Батьківщину, який тривав з 25 червня до 6 липня 1920 р., виявився вкрай невдалим. Партійно-радянське керівництво України явно не бажало розв'язувати питання про співпрацю з В.Винниченком, наділення його солідними повноваженнями. Поставивши 30 червня до порядку денного питання "Про Винниченка", політбюро ЦК КП(б)У вирішило відкласти обговорення до наступного засідання¹⁵. З липня з цього питання на повідомлення Х.Раковського було ухвалено "влаштувати спільну нараду з Винниченком"¹⁶. Така нарада, а може просто зустріч з Х.Раковським, його колегами, очевидно відбулася між 3 і 6 липня 1920 р.

Судячи з усього, питання розглядалися не у вузькому прагматичному ключі, а в широкій постановці, з обговоренням принципових засад політики КП(б)У.

Відтворюючи невдовзі зміст переговорів, Володимир Кирилович відзначав: "На засіданні ЦК КП(б)У відповідальними членами цієї організації мені було дано таку відповідь, після якої в мене вже не лишилось ніякого сумніву, що мене було одіслано до ЦК КП(б)У, тільки для того щоб уникнути в Москві прямої відповіді на мої питання. Одні члени ЦК КП(б)У говорили, що у них взагалі нема ніякої тенденції, ніякого напрямку чи то до федерації, чи то "єдиної-неділимої", другі казали, що є тенденція на федерацію, але тут же зараз самі собі заперечували, й говорили, що ніяких центрів на Україні не може й не повинно бути. Із цих невиразних плутаних і суперечливих висказувань я мав підставу зробити такий висновок: або ЦК КП(б)У сам не знає напрямку тої політичної роботи, яку провадить, або ж він його знає та чомусь не хоче прямо сказати; але коли не хоче сказати, то це очевидно не є тенденція на утвердження власних українських центрів революції, себто не є тенденція на федерацію.

У Москві, коли мене відсилалось у Харків із членів ЦК РКП мені було сказано, що ЦК КП(б)У є тільки "еманація" (випромінювання, відблиск чи що) ЦК РКП. Отже значить відповідь ЦК КП(б)У була тільки еманациєю-відблиском відповіді ЦК РКП"¹⁷.

Повернувшись до Москви дуже розчарованим, у вкрай пригніченому стані, накопичивши чималий критичний арсенал, В.Винниченко проте не втрачає віри в соціалістичну революцію, радянський лад, у Комуністичну партію. Зазнавши невдачі у переговорах з більшовицьким керівництвом, В.Винниченко схиляється до можливості зближення з укапістами. Однак пріоритет у торуванні шляхів до побудови нового суспільства він беззаперечно залишає за РКП(б). У "Листі до українських робітників і селян", переданому лідерам УКП А.Річицькому і Ю.Мазуренку поряд із звинуваченнями РКП(б) і КП(б)У у великодержавництві, є дуже прикметні слова:

"Треба твердо пам'ятати кожному укр. комуністові, а також кожному члену УКП, що ніякої ворожості не повинно бути до КП(б)У. Це є рідна партія, це є наш дужчий брат, який силою ріжних об'єктивних і суб'єктивних причин робить помилки. Ми не можемо і не хочемо брати участі в тих помилках. Визнаючи величезну роль, яку зіграла в комуністичній революції Російська комуністична партія, визнаючи всю її силу, значіння, ідейне керівництво, ми однак не повинні запліщувати очей на помилки, ким би вони не робилися, чи самою РКП чи її уповноваженими; твердо, чесно і непохитно, в інтересах революції ми повинні ці помилки викривати і перед самою РКП і перед КП(б)У, і перед європейським пролетаріатом, і перед українськими працюючими масами, так само ми повинні всіма силами виправлять ці помилки, але виправляти не ворожостю, не саботажом, не ухилянням від праці, а навпаки, якомога активнішою організацією революційних українських сил, втягуванням їх в процес будування соціалістичної робітничо-селянської держави. Через це всякий укр. комуніст і всякий українець, прихильний справі революції, повинні якнайактивніше підтримувати совітську владу, повинні входити в усі її установи й інституції, повинні щиро й енергійно помагати організації Червоної армії, допомагати продовольчій кампанії, відновленню промисловості, словом чесно, совісно брати органічну участь в обороні, в охороні, в зміцненню й будуванню УСРР"¹⁸.

Залишаючись послідовним виразником радикальних орієнтацій, Володимир Кирилович закликав і своїх співвітчизників керуватися вірою в переустрій суспільства революційним шляхом. Він наполегливо роз'яснював, що реальну можливість не лише до соціальної справедливості, а й для справжнього національного визволення й відродження відкриває тільки "комуністична революція". "І вже хоча би тільки з національних мотивів кожний українець, що не експлуатує чужої праці, повинен якнайгарячіше бажати перемоги революції, захоплення

нею всього світу й перебудови всього ладу на комуністичний. Мало того, кожному такому українцеві треба бути найбільш вірним прихильником совітської влади і найпослідовнішим комуністом, бо чим чистіше фактичніше буде переводитися влада рад (совітів), чим точніше буде виконуватися комуністична програма, тим швидчим темпом піде й національне відродження, тим необхідніше буде втягнуто маси в робітниче-селянське державне будівництво, а тим самим неминучіше буде надано всій будівничій роботі ті національні форми, які найблищі, найприродніші масам. Найбільша помилка КП(б)У є та, що ця партія не виконує постанов і програми РКП, себто своєї ж власної програми, що члени її не відчувують і не розуміють, що вони не послідовні, не цільні в своїх заявах і ділах, – "нечесні з собою". І завдання кожного укр. комуніста – кликати і їх, і маси до неухильного, точного, чесного виконання комуністичної програми"¹⁹.

Уважаючи свою місію в радянській країні вичерпаною, В.Винниченко звертається з проханнями до К.Радека й Г.Чичеріна відрядити його від III Інтернаціоналу до Америки, де б він міг вести корисну для революційної справи роботу. Однак політбюро ЦК РКП(б) вагається, не може визначитись (документ №4 від 5 серпня 1920 р.) і В.Винниченко починає клопотатися про від'їзд на еміграцію. Із рішенням політбюро не забарилося. Уже 13 серпня позитивна відповідь була одержана (документ №5). Правда, шокуючим, брутальним були формулювання: "запропонувати наркомату закордонних справ випустити (підкреслення моє – В.С.) за кордон В.Винниченка".

Однак, мабуть було не до образ (та й навряд чи хто на те б зважав). Тож не змігши з ряду причин, зокрема через нове ускладнення стосунків із Польщею, залишити межі РСФРР, В.Винниченко 17 серпня 1920 р. знову попрямував до Харкова. Стверджувати, що цього разу український політик мав скільки-небудь чіткий план дій, неможливо. Швидше, він покладався на долю, на удачу, на випадок. Здавалось, він рівною мірою готовий за сприятливих обставин залишитись для роботи в Україні чи то політичної, чи літературної – невідомо; і, водночас, прагне виїхати (тепер уже через Україну) за кордон. У Харкові, він не збирався затримуватись, планував на запрошення голови Дніпросоюзу перебратися до Києва, де обіцяли створити необхідний мінімум умов для прожиття. Однак, на рядову політичну роботу він би нізащо не згодився. Розумів, що існували нездоланні проблеми щодо можливості діяльності і на літературному терені.

Схоже, що й ЦК КП(б)У ладен був згодитись на побажання В.Винниченка. 19 серпня політбюро ухвалило дозволити від'їзд письменника до Києва, "доручивши губкому матеріально його забезпечити"²⁰. Тим часом з'ясувалося: оперативно реалізувати намір неможливо через те, що повстанці розібрали залізничні колії. Письменник же, сумніваючись у можливості вести літературну працю, почав шукати шляхів залишення України, укотре звернувся по допомогу до Х.Раковського і Д.Мануїльського (член ЦК КП(б)У, нарком землеробства УСРР). Контакти несподівано переросли у переговори, які стали продовженням попереднього туру, що мав місце наприкінці червня – на початку липня 1920 р.

Намагаючись пояснити поведінку В.Винниченка під час його спілкування з партійно-радянським керівництвом, більшість істориків зосереджуються на тому, що він вів затяжний "торг" за "посади", за "портфелі". Із "видимого" боку це так і виглядає. Однак, здається, для наближення до істини слід заглибитись у проблему, не обмежуючись відповідями на питання, чи став Володимир Кирилович формально членом КП(б)У і чому радянська сторона відмовила йому у вимозі кооптування до політбюро ЦК КП(б)У, що й стало вирішальною причиною розриву відносин.

Питання про те, чи вступав український громадсько-політичний діяч до лав КП(б)У, для нього самого не мало великої, тим більше надзвичайної ваги. Він якийсь час демонстративно не хотів ставати членом РКП(б), а волів вступати са-

ме в КП(б)У, прагнучи підкреслити тим національний характер комуністичної організації в Україні. Водночас, назвавши свою групу за кордоном "українською комуністичною", В.Винниченко готовий був до її об'єднання з укапістами. Тобто, у будь-якому разі він сам себе ідентифікував комуністом і до інших організацій такого ж спрямування, такого ж найменування, за великим рахунком, ставився як до дружніх, союзних, з якими можливою і, навіть, бажаною була співпраця, об'єднання. Варто зауважити, що вступ до КП(б)У за тих обставин був рівнозначний повному підкоренню волі ЦК РКП(б), так що можливі національні "демонстрації" Володимира Кириловича мали б надто умовне, відносне значення. І сам він зрештою це добре усвідомлював²¹. Отже, в душі, за життєвою позицією він вважав себе комуністом, готовим до співпраці з комуністичними ж організаціями заради досягнення революційної мети, заради реалізації української ідеї.

Тому під час наступних контактів із керівництвом УСРР і КП(б)У він згоджується вступити до більшовицької партії й увійти до уряду. Тим більше, що в ході нового туру переговорів Володимиру Кириловичу пообіцяли значно збільшити прерогативи. 31 серпня він записав: "Мануїльський, трохи не присягаючись, запевняє мене, що я матиму змогу і проводити українізацію, і розвивати українську культуру, і дбати про відбудовування українського господарства, і втручатись в усе радянське будівництво, слідкуючи, щоб не було кривди національно-державним українським інтересам. Словом, запевняє, що я не тільки не зраджу національне визволення, а матиму всю спромогу якнайбільше допомагати йому. Чи вірити? Завтра я маю балакати з Раковським. Перевірю: коли запропонують самі, або згодяться на мою пропозицію установити військовий комісаріат з певними конкретними функціями, коли запропонують усе те, що конкретно пропонувалось два місяці тому в Москві, значить, тепер, дійсно, мають на меті дати мені змогу робити, а не фігурувати. Коли ж знов почнеться пропонування портфелів без реальних функцій, значить все лишається по-старому і робити я не зможу"²².

Можна, утім, думати, що така перспектива не стільки задовольнила відомого політика, скільки насторожила, почасти навіть налякала. Він, скоріше за все, був просто не готовий, морально не готовий повернутися в Україну. У нього просто вичерпався запас політичної волі. Адже, задовго до повернення на Батьківщину, він інтуїтивно охрестив свою спробу "новим шляхом на Голгофу". Потім він ще не раз вживав цей термін, хворобливо реагуючи не лише на серйозні моменти, а іноді й на дріб'язкові, випадкові, став занадто нервовим, підозріливим.

Цікаво, якщо раніше В.Винниченко дуже часто виміряв свої вчинки відповідністю вимозі "чесність із собою", то в 1920 р. з'являється нехарактерна для попередніх життєвих етапів теза "нечесність з собою", тривалі "копання" у своїй совісті із приводу можливої зради раз і назавжди обраному імперативу.

Розуміючи всю умовність оцінки настроїв за механічним підрахунком кількості слів, присвячених тому чи іншому об'єкту, не можна не зауважити, що про бажання виїхати за радянський кордон В.Винниченко згадує не рідше, ніж про переїзд в Україну. Тому ще до остаточного вирішення питання він шукає аргументи, щоб відмовитися від можливих пропозицій, і готовий знайти їх де завгодно, навіть у найсвятішому – рідній нації, її дійсній чи удаваній неготовності до історичної творчості. Він явно нервує і майже у розпачі занотовує: "І мимоволі лукава, потайна надія ворухиться в мені, що РКП в особі Раковського ще раз одсуне мене, ще раз одштовхне простягнуену до них моїм сумлінням революціонера і комуніста руку, і цим увільнить в мені від нової Голгофи українця. "А ще, можливо, хай мине мене чаша сія"²³.

В.Винниченко бачить вихід у негайному від'їзді за кордон, однак переговорний процес із Д.Мануїльським і Х.Раковським зайшов досить далеко.

Не виключено, що в процесі спілкування на керівників УСРР великий вплив справили самобутній талант, широка ерудиція й внутрішня культура, феєричний інтелект, глибина й образність мислення В.Винниченка, а також його переконаність у правоті своєї позиції, щира й беззавітна віра у необхідність і можливість вдосконалення світоустрою. Його думки були надзвичайно привабливими, а сам він суто по-людськи просто не міг не викликати симпатії й поваги.

Можливо, відзначені риси краще за інших могли гідно оцінити саме люди з ґрунтовною європейською університетською освітою, яку мали і Д.Мануїльський, і Х.Раковський. До того ж, краще за інших вони могли зрозуміти природну, хоч і непросту еволюцію на комуністичні позиції свого партнера по переговорах. Адже обидва прийшли в більшовицьку партію порівняно недавно – 1917 р. (Д.Мануїльський у складі групи міжрайонців був прийнятий до РСДРП(б) на VI з'їзді партії, а Х.Раковський після звільнення з румунської в'язниці й приїзду до Петрограда), а до цього довгі роки, як і В.Винниченко, брали участь у міжнародному соціал-демократичному русі, пройшли школу справжньої демократії, добре засвоїли її принципи.

Відтак імовірність того, що Д.Мануїльський і Х.Раковський виявляли в той момент більшу зацікавленість і активність, аніж В.Винниченко, цілком реальна.

Досягши величезного політичного успіху в попередньому, 1919 р., залученням у більшовицьку партію значної частини боротьбистів, за що В.Ленін, зокрема, висловлював величезну вдячність персонально Х.Раковському, лідери КП(б)У розраховували (вони це й інтуїтивно відчували й свідомо до того прагнули), що прихід В.Винниченка в комуністичні лави призведе до примноження позицій радянської влади не лише за рахунок особистих рис і неабияких потенцій непересічної, надзвичайно обдарованої особистості (більшовики не могли похвалитись надлишком у своєму колі подібних індивідуумів), а означатиме незрівнянно більше – початок повернення на свій бік патріотично налаштованих течій, угруповань із національно-демократичного й емігрантського таборів. Тож, зрозуміло, варто було не упускати сприятливого шансу, максимально ефективно скористатися з нього.

Зрештою, у ділових і моральних рисах В.Винниченка Х.Раковський і Д.Мануїльський переконалися восени 1918 р. Більшовицькі діячі саме очолювали делегацію РСФРР на переговорах з Українською Державою, що проходили в Києві. До них і звернулися ті представники Українського національного союзу (його в той час очолював В.Винниченко), які готували антигетьманське повстання. На квартирі члена УСДРП, товариша (заступника) міністра фінансів гетьманського уряду В.Мазуренка В.Винниченко кілька разів зустрічався з посланцями Москви. Він згадував пізніше про це так: "Під час підготовки повстання, шукаючи скрізь з усіх боків забезпечення успіху своєї справи, ініціатори руху ввійшли в переговори з представниками російської совітської мирової делегації Х.Раковським і Д.Мануїльським для координації наших виступів під час повстання. Вони згоджувались піддержувати нас не активно, а усиленням своєї розвідочної діяльності на фронтах, щоб тим притягати увагу німецько-гетьманських військ. Вони зобов'язувалися визнати той лад, який буде встановлено новою українською владою й абсолютно не втручатись у внутрішні справи Української Самостійної Народної Республіки. Зі свого боку ми обіцяли легалізацію комуністичної партії на Україні. Д.Мануїльський, із яким я переважно вів ці переговори, пропонував мені грошей на піддержку справи, а також поїхати на кордон для підписання цього договору. Не надаючи значіння ніяким підписам, гадаючи, що й без цього можна додержати договір, коли є щирість і бажання додержуватись його й зламати з підписом, коли того бажання немає, – я їхати кудись підписувати відмовився так само, як і від пропонуваних грошей. Але договір лишався договором"²⁴.

До речі, останнє якщо не пояснює причину, то, принаймні, дозволяє висловити припущення щодо неї: чому В.Винниченко у березні 1920 р. направляв листи з Відня поряд із В.Затонським саме Д.Мануїльському, який ще не займав найвищих партійно-радянських посад в УСРР, а також поряд із Х.Раковським звернувся до того ж таки Д.Мануїльського з проханням взяти участь у вирішенні його долі в серпні–вересні.

1 вересня 1920 р. на засіданні політбюро ЦК КП(б)У було ухвалено постанову з двох пунктів: а) у зв'язку з новою заявою Винниченка про бажання ввійти до партії й уряду, доручити тов. Раковському вести з ним переговори й домогтися письмових декларацій, які пов'язують його з партією; б) питання про характер роботи залишити відкритим²⁵.

Такий поворот подій, здавалось, влаштував Володимира Кириловича. Він вирішив у новому документі повторити свої вимоги, які висував раніше, і в разі прийняття декларацій вважати їх гарантом того, що його принципова українська позиція враховуватиметься в партійно-радянському курсі. Справа з підготовкою заяви-декларації посувалася доволі швидко, адже все, до найменших дрібниць, було обдумане, у буквальному розумінні слова виношено, вистраждано.

Очевидно, інформація про підготовку українським політиком розгорнутого документа про вступ до КП(б)У послужила підставою для нового розгляду політбюро ЦК КП(б)У питання про В.Винниченка на засіданні 5 вересня. В одному з варіантів чернетки протоколу запис постанови такий: "Після прийняття Винниченка до партії, призначити його застголраднаркому, наркомзовнсправ і включити в ЦК"²⁶. В іншому варіанті та в чистовику останнє формулювання набуло такого вигляду: "Якщо декларація виявиться прийнятною, в партію прийняти, запропонувати ЦК РКП включити його в ЦК КПУ і призначити застголраднаркому і наркомзовнсправами"²⁷. Того ж дня Х.Раковський телеграмою сповістив про це рішення ЦК РКП(б), В.Леніна.

Зрозуміло, виявлена керівництвом України ініціатива, суперечила попереднім рішенням офіційної Москви, а, відтак, отримання згоди на запропонований варіант залишалось проблематичним.

6 вересня телеграма Х.Раковського обговорювалася на засіданні політбюро ЦК РКП(б). Ухвалена резолюція обмежувалася згодою на прийняття В.Винниченка до партії (мабуть свідомо не вказувалося, що претендент незмінно підкреслював бажання вступити саме до КП(б)У). Водночас політбюро ЦК РКП(б) висловилося проти призначення В.Винниченка на відповідальні посади до випробування його на "діловій роботі". Що означало останнє, сказати непросто. Зміст документа був відомий історикам з копії, надісланої в ЦК КП(б)У²⁸, а нині є можливість ознайомитись із його оригіналом (документ № 6).

Вище керівництво КП(б)У потрапило в об'єктивно нелегку ситуацію. Обіцяне вже В.Винниченку під час переговорів руйнувалося майже вцент, зовсім дезавуювалося рішенням директивного партійного органу. І саме того ж дня, 6 вересня 1920 р. В.Винниченко завершив і передав до ЦК КП(б)У свою розгорнуту заяву. Рукописного варіанту (оригіналу) не виявлено. Однак зберігся машинописний переклад заяви російською мовою, вірність якого підтверджена підписом відповідального працівника апарату ЦК КП(б)У і завірена печаткою, а також підписана самим В.Винниченком²⁹.

Володимир Винниченко передусім роз'яснював мотиви свого приїзду в Україну. Основною причиною він висував прагнення Закордонної групи українських комуністів зашкодити агресії Польщі проти радянських республік – України й Росії, зробити посильний внесок у справу соціального й національного визволення, розпочатого соціалістичною революцією.

Автор заяви застерігав, що він намагався уникнути необдуманого, невиваженого кроку, протягом трьох місяців ретельно вивчав ситуацію в Україні й дійшов таких висновків:

"1) Дійсного, завершеного соціалістичного будівництва на Україні ще немає. Але тільки убогі розумом, знаннями і досвідом люди, або безсовісні демагоги, вороги трудящих, можуть звинувачувати за це комуністичну партію чи радянську владу³⁰. Основні причини повільного розвитку соціалістичного будівництва полягали в наслідках імперіалістичної і громадянської воєн, які, на думку В.Винниченка, будуть невдовзі подолані. І "не лише послідовний марксист, а кожен, хто не живе з чужої праці, повинен визнати, що лише Комуністична партія гарантує трудящим повне рішуче звільнення від класового гніту, тільки вона безпощадно, без компромісів знищує в самому корені, у самих основах і зародках будь-яку можливість класового панування паразитичних класів і кладе фундамент нового ладу, із яким жодні буржуазні цивілізації з їх "спокійними" організаціями не можуть зрівнятись по силі і розміру майбутнього розвитку продуктивних сил людства, по можливості розквіту його духовних сил, по грандіозності і розмаху комуністичної, колективістичної цивілізації, тобто по величезним можливостям усього того, що простою мовою називається вічним і ще не здійсненим поняттям щастя людей"³¹.

2) Такі ж чинники, які заважали соціальному переустрою суспільства, за В.Винниченком, загальмували й державне будівництво. Водночас він висловлював тверде переконання в тому, що "з боку правлячих центрів революції немає не тільки жодних тенденцій до знищення української робітничо-селянської державності, а, навпаки, є ясна тенденція до створення і розвитку її (як би це не було неприємно русифікаторським реакційним елементом, які все ще мріють про "Єдину Неподільну") у сенсі внутрішньої самостійності і зовнішньої тісної федерації, перш за все [з] РСФРР, а потім із тими робітничо-селянськими республіками, які в ході революції будуть вступати до соціалістичного світового федеративного союзу"³².

Вади в державному будівництві Володимир Кирилович також не ладен був пов'язувати з політикою центральних органів партії, а пояснював інерцією, успадкованою від української демократії, що не змогла своєчасно зрозуміти органічного зв'язку між соціальними і національними чинниками розв'язання українського питання. Не виключаючи труднощів у цій сфері й у наступному, В.Винниченко висловлював упевненість, що з переходом до мирного будівництва "Робітничо-селянська українська державність набуде точних, ясних форм, які, не порушуючи тісного зв'язку з робітничо-селянською Росією, дадуть можливість найраціональніше використати і розвинути всі революційні творчі сили трудящого українського народу"³³. Торжество позначеної тенденції неодмінно мало повернути на бік політики Комуністичної партії всі живі сили суспільства.

3) "Щодо політики КП(б)У в сфері національно-культурній, то тут навіть вороги комунізму і його передової партії повинні визнати, що ні за одної влади на Україні, не виключаючи й урядів Української Народної Республіки, для українських трудящих класів не розкривались такі широкі можливості, як останнім часом за радянської влади на Україні"³⁴.

4) Автор заяви визнавав закономірним ідейне й організаційне керівництво з боку РКП(б) "всіма комуністичними молодими організаціями", відзначав, що "чим швидше українські національні елементи візьмуть активну участь в організації й роботі керівної партії, чим помітніше виявлять себе цінними, надійними і відданими справі визволення трудящих членами її, тим швидше і точніше визначаться і взаємовідносини між РКП і КП(б)У, з тим більшою самостійністю буде вона проводити революційну будівничу роботу на Україні"³⁵.

Після таких висновків В.Винниченко знайшов за можливе завершити документ наступними словами: "Повністю поділяючи таку програму, тактику і політику КП(б)У, я заявляю ЦК КП(б)У про своє бажання вступити в КПУ. Разом із тим упевнений, що й усі члени моєї організації "Зак. група укр. комуністів" (як центр її у Відні, так і всі її секції в Берліні, Празі, Будапешті, Римі, Яблонівім та інших містах Європи), ідейні позиції якої не розходяться з моїми висновками, отримавши мою доповідь, негайно вступають до лав КП(б)У. З комуністичним привітом В.Винниченко"³⁶.

Мабуть, таких мотивованих заяв від бажаючих пов'язати свою долю з більшовицькою партією, можна виявити за всю її історію зовсім небагато. Важко уявити, які моменти документа могли не влаштувати партійно-радянське керівництво УСРР, настільки застосовані формулювання є втіленням лояльності. Хіба що кваліфікація незначних масштабів досягнень була в більшості об'єктивною. Однак і вона була "вбрана" у такі шати, за якими прямої вини більшовицької партії, радянської влади розгледіти було просто неможливо.

Однак, мабуть у даному разі В.Винниченко був не зовсім чесним із партнерами по переговорному процесу, та й і з самим собою. Він внутрішньо не був переконаний у написаному, знову й знову "копирсався" в морально-психологічному аспекті свого вчинку. 8 вересня він зазначав: "Я вчора запитав себе і Коху (дружину – В.С.): чи чистий я перед собою і перед своїм народом, ідучи на працю в сучасний уряд? І відповідь наша була: чистий. Не ради слави чи розкошів я йду на це, а ради великої справи визволення з-під усякого гніту. І ця мета повинна все стояти передо мною, ради неї я можу прийняти всі труднощі, всі темні й тяжкі сторони цієї роботи"³⁷.

Отже, самозаспокоєння не наступало. Тим більше, що почали надходити відомості про перші реакції на заяву до ЦК. Згідно з щоденниковими записами Володимира Кириловича, про рішення політбюро ЦК КП(б)У йому стало відомо 8 вересня³⁸. Можливо, то були інформації попереднього характеру, ще до офіційного рішення. Можливо, якимось чином він щось дізнався про реакцію на кроки українського проводу з боку ЦК РКП(б), хоча жодних прямих слідів щодо цього не виявлено.

Вірогідніше за все В.Винниченко оцінював постанову ВУЦВК і РНК УСРР від 7 вересня 1920 р. Хоча формально це був документ непартійного органу, він не міг бути ухваленим без згоди політбюро ЦК КП(б)У. Та й голова уряду – Х.Раковський – реально посідав найвищу сходинку не лише в державній, а й у партійній ієрархії.

У матеріалах листування загального відділу ЦК збереглася копія згаданої постанови: "Товариш Володимир Кирилович Винниченко призначається і затверджується заступ[ником] гол[ови] Ради нар[одних] комісарів і нар[одним] комісаром закор[донних] справ Укр[аїнської] Соц[іалістичної] Рад[янської] Респ[убліки]". Документ підписали – за голову ВУЦВК Д.Мануїльський, голова РНК – Раковський, секретар ВУЦВК – М.Кабаненко³⁹.

Дивним залишається, як у даному разі могли по суті проігнорувати позицію ЦК РКП(б). Можна висловити лише припущення, що політичний, ідеологічний, моральний вигравш від залучення В.Винниченка до найвідповідальнішої державної роботи керівники УСРР вважали настільки вагомим, що ладні були піти на порушення партійної дисципліни і вже потім якимось уладнати справу з ЦК РКП(б). Залишалось відреагувати на заяву В.Винниченка і в партійному сенсі. Це також оперативно було зроблено.

У протоколах засідань політбюро ЦК КП(б)У за 8 вересня 1920 р. інформації про проведення засідання немає. Однак за 9 вересня оформлено два протоколи (№46 і №47) відразу про два засідання (рідкісний випадок).

У першому разі прийняте рішення сформульоване таким чином:

1) В основі декларацію прийняти. Доручити тов. Раковському вказати Винниченку на необхідність докладно роз'яснити в декларації моменти про куркульство і національну державу.

2) Вважати його (тобто В.Винниченка – В.С.) остаточно прийнятим у партію. Запрошувати як всіх членів партії ЦК на засідання політбюро⁴⁰.

У чернетці протоколу пункти мали інший порядок, а зміст був ідентичним⁴¹. Що ж стосується додаткових вимог до заяви В.Винниченка, то вони, слід прямо сказати, не зовсім зрозумілі.

Щодо куркульства, то в його заяві йшлося (як, утім, і в офіційних документах РКП(б)), про "злісний соціально-ворожий спротив куркулів та їх ідеологів, які є в даний час останньою опорою і надією роздавленої крупної буржуазії і світового імперіалізму"⁴². А щодо національної держави, то тут, звичайно, членів політбюро відлякувало відверте декларування рівноправності УСРР і РСФРР.

Слід сказати, що прізвище В.Винниченка у згаданому протоколі (№46) присутнє не тільки в спеціальному, шостому пункті, а ще й у вісімнадцятому, присвяченому Д.Мануїльському. Останній був призначений керівником делегації УСРР на мирних переговорах із Польщею в Мінську. І саме з цього приводу політбюро ухвалює рішення: "Поїздку т. Мануїльського на мирні переговори просити ЦК РКП відмінити і делегувати замість нього т. Винниченка, а в разі відмови просити в ЦК РКП дати члена колегії Наркомзема"⁴³.

Як видно, політбюро ЦК КП(б)У вже розраховувало на В.Винниченка як на високого урядовця. Разом з тим, очевидно, вища більшовицька інстанція в Україні не була впевнена в тому, що з її пропозиціями погодиться офіційна Москва і дипломатично "втягувала" ЦК РКП(б) у розгляд конкретного, далеко не найважливішого питання, щоб своєрідним "лакмусовим папірцем" ще раз прозондувати позицію директивного органа (а раптом вона пом'якшала?) Не виключено, що у разі негативної реакції з боку центру резервувалася можливість для відпрацювання варіанта "зворотного ходу", де конкретна ланка була б лише початком усього ланцюжка.

В.Винниченко не вдовольнявся ухваленими рішеннями. Він і надалі наполягав на нереалізованій вимозі, яка врешті була для нього найголовнішою, розглядалась як єдиний гарант набуття реальної влади – введення його до складу політбюро ЦК КП(б)У. І вищий партійний орган більшовиків України змушений був 9 вересня ще раз розглядати заяву В.Винниченка. Було ухвалено: "Вважати неможливим формальне включення тов. Винниченка в політбюро до чергового пленуму ЦК, вважаючи в той же час, що запрошення і право бути присутнім на всіх засіданнях політ, і орг. бюро дає повну можливість брати активну участь у керівництві парт, і рад. роботою"⁴⁴.

На тому ж засіданні було розглянуто і питання – "Офіційна публікація повідомлення про Винниченка". З цього приводу було взято до відома інформацію А.Яковлева (Епштейна) про те, що питання буде попередньо вирішене ЦК РКП(б)⁴⁵.

А політбюро ЦК РКП(б), розглядаючи питання про В.Винниченка того ж дня (документ №7), твердо стояло на своєму. Із комплексу питань було вицленене одне – про заяву В.Винниченка з бажанням вступити до КП(б)У. Документ був не просто прийнятним, а й з багатьох позицій корисним, виграшним. Тому його й було вирішено надрукувати в "Правде".

Цілком виразна, промовиста мовчанка з приводу інших рішень партійно-радянського керівництва УСРР не залишала сумнівів – позиція ЦК РКП(б) жодних змін не зазнала.

Однак рішення про призначення В.Винниченка заступником голови раднаркому УСРР і наркомом закордонних справ через Українське телеграфне агентство

встигли уже потрапити до газет⁴⁶. Блискавично розлетілись чутки про зміну курсу уряду, про зміцнення українізаторських, самостійницьких тенденцій. Заговорили навіть про можливу заміну Х.Раковського на посаді голови РНК на В.Винниченка. Останній же почав усерйоз думати над першочерговими завданнями, зокрема над розв'язанням кадрової проблеми.

Такий розвиток подій, мабуть, виявився до певної міри несподіваним для ЦК РКП(б). У Москві, очевидно, сподівалися, що свою самостійність лідери України здатні виявляти (чи то демонструвати) лише до певної межі, яку в даному випадку оцінили подоланою. А відтак, за дорученням В.Леніна, до російського телеграфного агентства (РОСТА) було направлено запит, на підставі яких документів надруковано повідомлення з Харкова про урядові призначення В.Винниченка⁴⁷. Уже 11 вересня В.Ленін ознайомився з пояснювальною запискою заступника відповідального секретаря РОСТА щодо публікації "неперевіреного повідомлення Українського телеграфного агентства з Харкова" про призначення В.Винниченка заступником голови Раднаркому України й запропонував секретарю ЦК РКП(б) М.Крестинському оголосити від імені ЦК сувору догану Українському агентству за публікацію неперевіреної інформації, з попередженням про більш суворе стягнення, якщо подібне повториться⁴⁸. Характерна й примітка укладачів збірника, що оголошення було опубліковане, а "призначення не відбулося".

Як би з тієї ситуації виплутувалися керівні діячі УСРР – сказати важко. Однак, на той час питання уже втратило свою гостроту. Ще 9 вересня В.Винниченко "приватно (невідомо від кого – В.С.) довідався, що вчора ((?) можливо, то був свідомий витік інформації – В.С.), політбюро ЦК КП(б)У розглядало мою "Декларацію" про вступ у КП(б)У, одхилило її, не згодившись на деяких принципіальних пунктах (підкреслено мною – В.С.). Раковському доручено говорити зо мною з цього приводу і домагатись од мене поправок"⁴⁹.

У світлі всього викладеного реакцію В.Винниченка в цілому (хоча й не у всьому) можна зрозуміти як очікувану: "Я не смію радіти, – записав він того ж таки дня, – в мені тріпоче радість, що, може, я вискочу ще з цієї справи, увільнюсь од "влади", од цих "наркомів", од тої чаші, яку героїчно взявся випити. Не смію радіти, що "вони" дійсно на принципових пунктах не згодились. Тоді ж виявляється їхня справжня фізіономія, тоді виявляється вже остаточно, що іменно центр провадить певну політику і тоді ж я з найчистішим сумлінням можу остаточно розірвати з ними. Ані на ніготь я не уступлюся, голубчики ви мої, з моїх принципових позицій! Ви мусите уступитися!

"Вони" самі поставили мені вимогу написати цю "Декларацію". Спасибі їм, я написав. Але вони зміркували, що не вони поставили на своїому, а я, що, прийнявши цю мою декларацію, вони приймають якраз те, що за першого мого приїзду відхилили, через що вийшла вся незгода. Значить, тепер усе ж таки вони приймають мої позиції, не зважаючи на те, що немов би перемогли, і я, скорившись, прийшов до них? Розуміється, вони це розчухали і їхня амбіція та дійсні позиції не дозволяють на це згодитись. І через те, мабуть, "Декларацію" одхилено.

Коли б же то так! Якби ж, нарешті, вже все чисто вияснилось і іменно на цьому принциповому ґрунті стався розрив. Тоді б не було вже ніяких сумнівів ні в мене, ні в кого"⁵⁰.

Судячи з усього, В.Винниченко напружено шукав самовиправдання. Оскільки кооптацію до політбюро почав уже іменувати "дурницею", "формальністю", за яку, начебто, більшовики вхопились, щоб розірвати з ним – В.Винниченком – стосунки.

Не можна не звернути уваги на певний алогізм міркувань і дій українсько-го політика. Ще зовсім недавно він рішуче таврував централістичні порядки, за якими без згоди Москви в Україні не вирішувалися ніякі питання. А сьогодні він

хотів, щоб на порушення елементарних (хай навіть показних) демократичних засад, статутних норм, без обрання на з'їзді, чи на конференції до складу ЦК, без проведення пленуму ЦК він був "призначений" членом політбюро. А чи не провокував він радянську сторону саме на завчасно прийнятний (значить прорахований) для нього негативний результат?

Звинувачення у бажанні партійно-радянського керівництва використати гучне ім'я В.Винниченка для прикриття антиреволюційної, антиукраїнської лінії, гадається, є значними гіпертрофуваннями. Адже зовсім не КП(б)У, її керівництво шукали В.Винниченка за кордоном, запрошували його на роботу до урядових установ (хто знає взагалі, чого більше можна було радянському проводу чекати від такої співпраці – позитивів чи негативів?). Ясно, що в ситуації, яка склалася, більшовицькі політики прагнули вибороти якомога більше користі для себе. Можна й зрозуміти те, що "випробування" "заїжджим політиком" колективних та індивідуальних якостей партійно-радянських "верхів", виявлення їх "дійсної фізіономії" без зустрічної готовності взяти на себе чіткі зобов'язання, лише налаштували останніх проти В.Винниченка. А часом зухвала його поведінка викликала подив і роздратування.

Можна гадати, що небажання В.Винниченка знайти компроміс, його блискавична реакція на рішення політбюро ЦК КП(б)У (як було відзначено вище, можливо й недостовірне, спотворене, а, можливо, і з конфіденційною інформацією про позицію Москви, якої, буцімто, не в силах було подолати за всього бажання) були з полегшенням зустрінуті партійно-радянським керівництвом України. Вони увільняли його (керівництво) від відповідальності, автоматично знімали питання про погодження непростого ситуації з В.Леніним, офіційною Москвою.

Врешті доводиться говорити й про те, що в даному разі почуття міри явно зраджувало відомому українському діячеві. І ще: у політиці не можна обійтись без компромісів, ультиматуми ж – не найкращий шлях до порозуміння, особливо якщо "тили" ненадійні. Тоді це взагалі дуже скидається на авантюризм. Чи давав собі повний звіт у тому В.Винниченко – сказати важко. В усякому разі, здається, у його уявленні картина поставала зовсім інша. Тому-то, картаючи більшовицьке керівництво, він говорив: "Питання про вступ у політбюро явилось останнім пробним каменем їхньої щирости. І ця проба остаточно виявила їхню дійсну фізіономію. На ньому й кінчаються мої відносини з ними. А цим закінчується й моя політична діяльність. Перейдено і це. Шукав гармонії, – знайшов найбільшу дисгармонію, нечесність із собою. Не приймаю її, не можу прийняти. Шукатиму далі, вона мусить бути як не тепер, то пізніше"⁵¹.

Невдовзі Володимир Винниченко з азартом виправдовуватиме свій розрив з КП(б)У, уважатиме, що він узагалі не був членом більшовицької партії. Знову схилившись у бік укапістів, ставши на шлях об'єднання з ними, він зауважить: "Я особисто тепер ще більш радий, що не вступив у КП(б)У, – великий гріх узяв би на себе цим..."⁵². Він обережно писатиме лише про "переговори з Центральними Комітетами Рос. Ком. Партії та Ком. Парт. України про мій вступ у партію..."⁵³. Мабуть, на даному аспекті не варто загострювати особливої уваги. Адже сам цей акт був далеко не основною метою такого непростого візиту на Батьківщину.

Гадається, головні причини невдачі всієї кампанії щодо повернення в Україну слід шукати в дещо інших площинах, ніж їх пропонував сам Володимир Винниченко.

Видатний український діяч на той час, швидше за все, вичерпав запас політичної волі, колишнього революційного запалу, готовності до самопожертви. В юності його зовсім не лякало весилля поліцейської держави, на злам якої він беззастережно кидався. Він не особливо бентежився й тоді, коли всупереч великодержавним погрозам Тимчасового уряду згоджувався очолити Генеральний Секретаріат, разом із колегами робив перші, найважливіші самочинні кроки щодо відроджен-

ня української державності, вступав у нерівний дипломатичний двобій із офіційним Петроградом.

Володимир Кирилович виявляв неабияку мужність, відкидаючи ультиматум, пред'явлений Центральній Раді ленінським Раднаркомом, що було рівнозначно оголошенню стану війни між Україною і радянською Росією. Він сам пропонував заарештувати себе, щоб допомогти "лівішим" елементам у Центральній Раді і Генеральному Секретаріаті оволодіти ситуацією і припинити кровопролиття у боротьбі за владу.

Володимир Кирилович очолив Український національний союз, коли там його настрої практично ніхто не поділяв. Він із поодинокими прихильниками готував антигетьманське повстання, став на чолі Директорії, у надзвичайно складній обстановці скеровував відродження Української Народної Республіки, був на чолі держави, коли вона потрапила в щільне кільце фронтів...

1920 р. він був уже інший. І справа не в тому, що він начебто зверхньо відкидав не те що буденну працю революціонера-чорнороба, а вимагав щонайвищих посад в УСРР.

Він просто вже сумнівався в перемозі як соціальної революції, так і торжества національної справи, української ідеї. Революціонер, комуніст, який через десятиліття самовідданої боротьби втратив віру у перспективу, в ідеали – то вже не революціонер. То величезна трагедія особистості. Саме її апогей і переживав на рідній землі в 1920 р. видатний українець. Він так любив свій народ, свою націю, свою Вітчизну і змушений був якось принижено втікати від них. І в утечі цього разу було щось схоже на зраду, зраду найціннішому в житті, і зраду самому собі.

13 вересня Володимир Винниченко залишив Харків, а 21 вересня 1920 р. й Москву, щоб до кінця життя стати політичним емігрантом.

В епізоді біографії однієї особистості відбилися істотні проблеми тогочасного партійного будівництва⁵⁴.

З одного боку, мова про чинники формування комуністичної організації в Україні, про багатокорінність КП(б)У. До більшовицьких організацій – як репрезентантів передусім пролетаріату – у процесі революційної практики приєднувалися загоны, групи, що вичленилися з українських політичних партій соціалістичного спрямування, на власному досвіді переконалися у перевагах програми й політики РКП(б), історичній доцільності й перспективності радянської влади. Ідеться про ліві елементи з УПСР та УСДРП, які представляли інтереси переважаної більшості української нації.

Однак процес блокування (оформлення реальної багатопартійної політичної системи) й організаційного об'єднання (природним центром тяжіння незмінно залишалася більшовицька партія як найчисельніша, найвпливовіша, найдосвідченіша й найзаслуженіша політична сила) виявився дуже непростим, часом надзвичайно заплутаним і суперечливим. Позитивний результат виявлявся рівнодіючою значною суми об'єктивних і суб'єктивних підходів і тенденцій.

Одним із визначальних моментів тут була позиція ЦК РКП(б). Як засвідчує розвиток ситуації навколо візиту В.Винниченка, офіційна Москва не особливо прагнула розібратися у специфіці партійного й державного будівництва в Україні, не завжди враховувала, зокрема, вагу національного аспекту. Місцеві ж партійні працівники не мали в своєму розпорядженні достатньо дієвих важелів для оптимальної реалізації національного інтересу, змушені були миритися з рішеннями, правомірність і обґрунтованість яких була небездоганною, а практичне втілення в життя оберталася більше негативним ефектом.

Звичайно, без апробації суспільним досвідом, важко однозначно судити, яким би виявився результат участі В.Винниченка в діяльності КП(б)У і РНК УСРР, якби у вересні 1920 р. було досягнуто угоди, знайдено компроміс. Однак із

високим ступенем вірогідності можна ретроспективно прогнозувати, що шкоди б це не принесло, а користь була б не просто істотною, а й спроможною надати дійсно нової якості суспільним процесам в Україні, зокрема вплинула б на розвиток нагальних національно-політичних тенденцій, стала важливим складником пересторог щодо відомих негараздів, які спіткали народ у наступні десятиліття.

Уважне ставлення до уроків минулого, їх критичне, творче використання – необхідна умова пошуку оптимальних варіантів політичної поведінки як у день сьогоднішній, так і в прийдешній.

¹ Див., напр.: *Лозицький В.* Чи був Володимир Винниченко членом КП(б)У // Літературна Україна. – 1989. – №34 – 24 серпня; *Солдатенко В.* Путь на Голгофу // Українська ідея. Постаті на тлі революції. – К., 1994. – С. 59–67; *Його ж.* Еволюція суспільно-політичних поглядів В.Винниченка в період Української революції // Укр. іст. журнал. – 1995. – №1. – С. 17–21; *Його ж.* Епізод політичної біографії В.Винниченка: спроба повернення в Україну // Події і особистості революційної доби. – К., 2003. – С. 205–250; *Лозицький В.* Політбюро ЦК Компартії України: історія, особи, стосунки (1918–1991). – К., 2005. – С. 36–46; *Кульчицький С., Солдатенко В.* Володимир Винниченко. – К., 2005. – С. 221–287.

² Детальніше див.: *Солдатенко В.* Винниченків твір “Відродження нації”: мотивація, історія створення та загальна оцінка // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАНУ. – Вип. 26. – К., 2004. – С. 34–50.

³ Центральний державний архів громадських об’єднань України (ЦДАГО України). – Ф. 8. – Оп. 1. – Спр. 45. – Арк. 3, 4, 8.

⁴ Див.: *Солдатенко В.Ф.* Епізод політичної біографії В. Винниченка: спроба повернення в Україну. – С. 208–211.

⁵ *Ленін В.І.* Телеграма Ф.Я.Кону // *Ленін В.І.* Повне зібрання творів – Т. 51. – С.190; Владимир Ильич Ленин. Биографическая хроника. – Т. 8. Ноябрь 1919 – июнь 1920. – М., 1977. – С. 517.

⁶ *Ленін В.І.* Повне зібр. тв. – Т. 51. – С. 421.

⁷ Див.: *Солдатенко В.* Назв. праця. – С. 214–216.

⁸ ЦДАГО України. – Ф. 8. – Оп. 1. – Спр. 45. – Арк. 34, 49.

⁹ Там само. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 156. – Арк. 96.

¹⁰ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Арк. 22.

¹¹ Владимир Ильич Ленин. Биографическая хроника. – Т. 8. – С. 611, 633.

¹² *Винниченко В.* Щоденник. – Т. I (1911–1920). – Едмонтон; Нью-Йорк, 1980. – С. 40–46, 51–54.

¹³ Владимир Ильич Ленин. Биографическая хроника. – Т. 8. – С. 639.

¹⁴ Див.: *Солдатенко В.* Назв. праця. – С. 223.

¹⁵ ЦДАГО України. Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 7. – Арк. 39; Спр. 11. – Арк. 26.

¹⁶ Там само. – Спр. 7. – Арк. 40; Спр. 11. – Арк. 28 зв.

¹⁷ ЦДАГО України. – Ф. 8. – Оп. 1. – Спр. 45. – Арк. 15, 16, 27, 28.

¹⁸ Там само. – Арк. 20, 21, 32.

¹⁹ Там само. – Арк. 21, 22, 32, 33.

²⁰ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 7. – Арк. 64.

²¹ *Винниченко В.* Щоденник. – Т. I. – С. 441.

²² Там само. – С. 473, 474.

²³ Там само. – С. 475.

²⁴ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України). – Ф. 1823. – Оп.2. – Спр.4. – Арк. 16 зв.

²⁵ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 7. – Арк. 69; Спр. 11. – Арк. 67, 70.

²⁶ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 11. – Арк. 77.

²⁷ Там само. – Арк. 73, 74; Спр. 7. – Арк. 72.

²⁸ Див.: *Солдатенко В.* Назв. праця. – С. 239.

²⁹ ЦДАГО України. – Ф. 8. – Оп. 1. – Спр. 45. – Арк. 60–62 зв.

³⁰ Там само. – Арк. 60 зв.

³¹ Там само. – Арк. 61.

- ³² Там само.
- ³³ Там само. – Арк. 61 зв.
- ³⁴ Там само. – Арк. 62.
- ³⁵ Там само. – Арк. 62 зв.
- ³⁶ Там само.
- ³⁷ Винниченко В. Щоденник. – Т. I. – С. 477.
- ³⁸ Там само. – С. 478.
- ³⁹ Див.: Солдатенко В. Назв. праця. – С. 242.
- ⁴⁰ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп.20. – Спр.138. – Арк.115.
- ⁴¹ Там само. – Ф. I. – Оп. 6. – Спр. 7. – Арк. 73; Спр. 11. – Арк. 79, 81, 82, 84.
- ⁴² Там само. – Арк. 61 зв., 62.
- ⁴³ Там само. – Арк. 72; Спр. 11. – Арк. 74.
- ⁴⁴ Там само. – Спр. 7. – Арк. 75.
- ⁴⁵ Там само. – Арк. 79; Спр. 11. – Арк. 91.
- ⁴⁶ Винниченко В. Щоденник. – Т. I. – С. 478.
- ⁴⁷ РДАСП. – Ф. 5. – Оп. 4. – Спр. I. – Арк. 1.
- ⁴⁸ Ленинский сборник. XXXVII. – М., 1970. – С. 238, 239. Владимир Ильич Ленин. Биографическая хроника. – Т. 9. – М., 1978. – С. 263.
- ⁴⁹ Винниченко В. Щоденник. – Т. I. – С. 478.
- ⁵⁰ Там само. – С. 478, 479.
- ⁵¹ Там само. – С. 480.
- ⁵² ЦДАГО України. – Ф. 8. – Оп. 1. – Спр. 45. – Арк. 83 зв.
- ⁵³ Там само. – Арк. 85.
- ⁵⁴ Детально про це див.: Кульчицький С., Солдатенко В. Володимир Винниченко. – С. 221–287; Солдатенко В.Ф. Володимир Винниченко: на перехресті соціальних і національних прагнень. – К., 2005. – С. 161–209.

In published documents and attached commentary and investigation it is told about subjective clarification of TsK RKP(b) concerning the attempt of returning of Volodymyr Vynnychenko to Ukraine, joining KP(b)U and assigning him to important state positions in USRR. The article clarifies correlation between personal motivation of difficult questions and steps of well-known politician, pursuit by the governing body of TsK KP(b)U, including Kh.Rakovs'kyi and D.Manujil's'kyi, variants of possible usage of V.Vynnychenko many-sided talents to benefit the nation, Ukraine and reaction to them V.Lenin and Politburo of TsK RKP(b). The author makes general conclusion about nihilistic attitude of TsK RKP(b) towards the national aspects of USRR's development and lack of needed factors for carrying out own course in KP(b)U's governing body that made impossible achieving positive result and became the reason of V.Vynnychenko's emigration.